

Бондарчук Я. В. Іконопис Острожчини XVI-XVIII ст. // Волинська ікона: питання історії, вивчення, дослідження та реставрації. Доповіді та матеріали IV наукової конференції. – Луцьк, 1997. – С. 57-59; Її ж. Синтез зasad середньовічної та ренесансної духовності в іконописі Острозького осередку другої половини XVI – першої половини XVII ст. // Пам'ятки сакрального мистецтва Волині на межі тисячоліть. Матеріали VII міжнародної конференції з волинського іконопису. – Луцьк, 2000. – С. 38-41; Жолтовський П. М. Український живопис XVII-XVIII ст. – Київ, 1978. – С. 9-13, 73, 77, 119-123, 127, 128, 131, 135, 138, 139; Истомин М. П. Главнейшие черты в иконописи Волыни // Искусство и художественная промышленность. – Москва, 1893. – № 14. – Ноябрь. – С. 72; Луць В. Д. Волинські ікони XIII-XVI століть // Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. – Рівне, 2000. – Вип. 5. – С. 65-86; Мицько І. З. Буське братство (з архівних знахідок про культурне життя Буська в др. пол. XVI – на поч. XVII ст.) // Прапор Жовтня. – Буськ. – № 134. – 7.11.1986. – С. 3; Овсяйчук В. А. Українське малярство X-XVIII ст. Проблеми кольору. – Львів, 1996. – С. 286, 357; Його ж. Українське мистецтво другої половини XVI – першої половини XVII ст. Гуманістичні та визвольні ідеї. – Київ, 1985. – С. 162, 164, 165, 168; Ричков П. А., Луць В. Д. Архітектурно-мистецька спадщина князів Острозьких. – Київ, 2002; Сидор О. Ф. Волинське малярство XVII-XVIII ст. // Образотворче мистецтво. – 1988. – № 2. – С. 18-21.

Ярослава Бондарчук,
Микола Бендюк

Інвентар маєтків князя Олександра Острозького 1620 року

Інвентар маєтностей князя Олександра Острозького списано в серпні 1620 р. для визначення їх грошової вартості, тобто економічного потенціалу кожного поселення, для рівноцінного й справедливого розподілу між його дочками – Софією Любомирською, Катериною Замойською та Анною-Алоїзою

Ходкевич. Угода про поділ маєтків була підписана 24 січня 1621 року в м. Ярославі в присутності сестер, їхніх чоловіків та свідків і приятелів – троцького воєводи Олександра Ходкевича, белзького воєводи Рафала Лещинського та волинського мечника Яна Бондзинського. Зараз інвентар зберігається в бібліотеці наукового закладу Польської академії наук “Ossolineum” у м. Вроцлаві.

Інвентар дійшов до нашого часу не повністю. У повному варіанті він складався з 618 аркушів, записаних з обох боків. Зараз містить лише 403 аркуші, тобто третя частина документа втрачена. Очевидно, пізніше до цієї частини, що збереглась, було додано “Sumariusz spraw u przywilejow Domu X. Ostrogskich roku 1594 spisany, roku 1690 przepisany” (“Перелік справ і привілеїв Дому князів Острозьких року 1594 списаний, року 1690 переписаний”). Зараз інвентар і сумаріуш становлять єдиний документ, котрий розпочинається із сумаріуша. Відомі два його скорочені варіанти.

Один, скопійований наприкінці XIX ст., зберігається в рукописному відділі бібліотеки Варшавського університету. В ньому замість поіменного списку мешканців усіх 320 поселень подано лише їх загальну кількість, скорочено також і текст сумаріуша. Структура цього списку відрізняється від оригіналу тим, що тут спочатку подано сам інвентар (с. 1-336), а після нього вміщено сумаріуш (с. 337-373). Більш скорочений список лише інвентаря без сумаріуша, зроблений наприкінці XIX ст., є в Інституті рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського. Він подає вкрай стислу інформацію щодо лише 238 поселень.

Сумаріуш становить складений у хронологічному порядку перелік надань великих литовських князів та польських королів князям *Острозьким* на маєтки, починаючи від привілея великого литовського князя Вітовта та польського короля Владислава 1386 р. Фе-

дору Даниловичу на замок Острог із повітами, серед яких називаються Корець, Заслав, Хлапотин, Тростянець, Красне та Крупа. У сумаріуші перелічуються також різноманітні угоди, оборудки (купчі, застави, оренди), судові процеси князів *Острозьких* за окремі маєтки, що відбувались до 1594 р., а також урядові постанови, що стосуються князівського роду. Зокрема, тут називається декрет короля Сигізмунда Старого, який у 1541 р. встановив повноліття князя *Василя Острозького*, котрому на той час виповнилося 15 років, та визнав за ним половину батьківської спадщини.

Навіть у неповному варіанті оригінал “Інвентаря” являє собою унікальне джерело за своїм інформаційним потенціалом з точки зору економічних, топографічних, статистичних, демографічних та інших відомостей. У ньому описуються 320 поселень (із них 20 міст і 300 сіл) південно-східної Волині, що

становить близько 16% тогочасних населених пунктів Волинського воєводства. Подекуди подаються відомості про час їх заснування, надання магдебурського права, ярмарків та торгов, окреслюються внутрішня топографія, місцерозташування, кордони та межі з іншими поселеннями, перераховуються поіменно всі мешканці, рід іх професійних занять, повинності тощо. Зокрема, описано міста: Александрия, Баранівка, Берездів, Дорогобуж, Дубровка, Жорнів, Звяголь, Козлин, Лабунь, Любар, Несолонь, Острог (Олександрова половина), Острополь, Полонне, Рівне, Смолдирів, Сураж, Хлапотин (Красностав), Черниці, Луцьк (садиби князя Олександра). Подано детальний опис 16 замків, що розташувались у цих містах, їх військового спорядження та бойових припасів. Подекуди називаються вулиці та культурно-релігійні споруди. Перераховуються різні промислові об’єкти, що існували в містах і

Повітові центри маєтків Острозьких на мапі М-К. Радзивила (поч. XVII ст.)

селах, зокрема: ремісничі цехи, млини, броварні, корчми, стави тощо та іхні прибутки. Подається опис панських дворів (житлових та господарських будівель), що розташовувались у селах, перелічується фільварки, іхнє господарство та продукція, сільськогосподарська техніка, наявність худоби та птиці, зазначено характер сівоземлі, розміри висіву та врожаї зернових за 1618-1620 рр. При переліку мешканців поселень зазначаються категорії міського та сільського населення, іх професійні заняття та повинності, розміри селянських наділів та система господарювання, міські фільварки, на яких господарювали міські мешканці тощо. При визначенні локалізації того чи іншого поселення називається величезна кількість назв урочищ, лісів, копців та інших місцевих топонімів.

Інвентар 1620 р. досліджував видатний історик Олександр Яблоновський, котрий посилився на нього у своїх працях з історії України. Його використовував широко знаний свого часу польський історик-аматор Антоні Ролле (псевдонім Dr. Antoni J.) при написанні нарису “Князь Василь Острозький та його конфлікт з козаками”. За його висловом, цей інвентар є справжньою “скарбницею” не тільки з точки зору економічних, топографічних і статистичних відомостей, але, насамперед, з погляду його історичної цінності. З нього А. Ролле черпав відомості щодо організації князівських маєтків, стану Острозького замку, забудови міста Острополя та взагалі всього, як він сам пише, що читач знайде в його оповіді. За ознайомлення з цим фоліантом, що на той час нараховував 618 ненумерованих аркушів, він складав подяку Леопольдові Дмуховському з Удричової, котрий надав у його розпорядження цей документ.

Про видання цього інвентаря клопотався київський історик і архівіст, дійсний член Київської археографічної комісії і знавець документальних джерел з історії України

Іван Новицький. У 1882 р. в рапорті до Київської археографічної комісії він писав: “Из некоторых упоминаний в польских сочинениях по истории Юго-Западной России я имел случай узнать, что у писателя, известного под именем доктора Антония Й. имеются весьма важные неизданные рукописи ..., относящиеся к роду князей Острожских”. За власною ініціативою І. Новицький, вступивши у листування з А. Ролле, звернувся до нього з проханням надіслати цей інвентар до Києва. Отримавши рукопис, І. Новицький передав його на тимчасове збереження до бібліотеки Комісії, а сам офіційно звернувся до її керівництва з проханням про копіювання інвентаря та підготовку його до видання. Про перебування цього інвентаря у Києві і знайомство з ним засвідчував також довголітній діловод Київської археографічної комісії і тодішній помічник завідувача Київського архіву, відомий історик Орест Левицький. Спростовуючи думку про закриття Острозької школи і друкарні невдовзі після смерті їх засновника, князя В.-К. Острозького, він посилився саме на цей документ: “...в одной старинной рукописи мы нашли прямое указание, что оба эти учреждения еще в 1620 году существовали несомненно. Рукопись эта – Инвентарь имений князей Острожских, составленный в 1620 году, по случаю раздела их между тремя дочерьми князя Александра Острожского, и переданный нам известным историческим писателем польским, доктором Антонием И.” Подальша історія й доля рукопису, що перебував у Києві, не простежується. Але наслідком перебування рукопису в Києві є його скорочена копія, що зберігається зараз в Інституті рукописів НБУВ.

Інвентар опублікований частково: у перекладі з польської мови на українську в праці І. Ворончук. Ця публікація стосується 125 маєтків, котрі за сучасним адміністративно-територіальним поділом входять до Хмельницької області. Частина інвентаря, що

включає маєтки тогочасної Острозької волості, опублікована В. Атаманенком.

Публікації: Володіння князів Острозьких на Східній Волині (за інвентарем 1620 р.) / Переклад, упорядкування і передмова І. Ворончук. – Київ – Старокостянтинів, 2001; Описи Острожчини другої половини XVI – першої половини XVII ст. / Упоряд. В. Атаманенко. – Київ – Острог – Нью-Йорк, 2004.

Джерела: Інститут рукопису НБУВ. – Ф. I. – № 3909. – Арк. 1-10 зв.; Ф. X. – № 10878. – Арк. 1-1 зв.; Inwentarz anno 1620 przez rewizorów spisany dla podziału między córkami ks. Aleksandra Ostrogskiego – Zofią Lubomirską, Katarzyną Zamoyską, Anną Chodkiewiczową // Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich Polskiej Akademii Nauk. – Dział Rękopisów. – Sygn. 3669/II; Biblioteka Warszawskiego Uniwersytetu. Rękopisy. – № 425.

Література: Ворончук І. Роль князів Острозьких у розбудові волинських міст (на матеріалах інвентаря 1620 р.) // Старокостянтинів і край в просторі часу. – Хмельницький – Старокостянтинів – Самчики, 1997. – С. 46-58; Її ж. Інвентар маєтків князів Острозьких 1620 року як історико-демографічне джерело // Наукові записки.

Серія “Історичні науки”. – Вип. 13. – Острог, 2008. – С. 232-242; Її ж. Інвентар Острозьких володінь 1620 р. – фундаментальне джерело з історії Болохівщини // Болохівщина: земля і люди. – Хмельницький – Стара Синява – Любартів, 2000. – С. 275-276; Її ж. Місто Любартів (за інвентарем маєтностей князів Острозьких 1620 р.) // Житомирщина на зламі тисячоліть: Науковий збірник “Велика Волинь”. – Житомир, 2000. – Т. 21. – С. 95-97; Її ж. Селянство Острозької волості за інвентарем 1620 р. // Острогіана в Україні і Європі. – Старокостянтинів, 2001. – С. 257-268; Її ж. Фільварок на Хмельниччині в першій половині XVII ст. // Поляки на Хмельниччині: погляд крізь віки. – Хмельницький, 1999. – С. 87-99; Її ж. Фортифікаційні споруди Острожчини (за інвентарем маєтків князів Острозьких 1620 р.) // Середньовічні і ранньомодерні оборонні споруди Волині: Збірник наукових праць. – Кременець, 2006. – С. 126-136; Левицький О. Анна-Алоиза, княжна Острожская // Київська старина. – Київ, 1883. – Т. 7. – С. 343; Zródła dziejowe. – Warszawa, 1889. – Т. 19 – S. 111; Dr. Antoni J. Ks. Bazyli Ostrogski i jego zatarg z Kosińskim // Opowiadania Historyczne. Seria szosta. – Lwów, 1887. – S. 43-108.

Ірина Ворончук